

Mysłakowski, Piotr

Wojewoda płocki Mikołaj Jan Podoski h. Junosza (1676-1762) i jego rodzina

Notatki Płockie 43/2-175, 7-16

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

WOJEWODA PŁOCKI MIKOŁAJ JAN PODOSKI

h. JUNOSZA (1676-1762) I JEGO RODZINA

Postać Mikołaja Jana Podoskiego związana jest z Ziemią Płocką w sposób szczególny, mimo, że sam Mikołaj pochodził z rodu, mającego swe gniazdo w okolicach Przasnysza i Makowa w Ziemi Ciechanowskiej¹. Jego pojawienie się w Rusinowie w Ziemi Dobrzyńskiej, gdzie od czasu ożenku założył swoją główną rezydencję, poprzez piastowanie kolejnych urzędów z tej Ziemi aż do objęcia wysokiego stanowiska wojewody płockiego, stanowi jeden ciąg wydarzeń i faktów o znaczeniu zarówno lokalnym jak ogólnokrajowym. Jego biografia to obraz człowieka mocno zaangażowanego w politykę, i to w znaczeniu walki o dobro publiczne (choć umiał też dbać i zabiegać o własny status i pozycję). Świadectwa jego działalności publicznej, szczególnie zaznaczonej w okresie sejmu 1744 r. i walką stronnictwa reformatorskiego, skupionego wokół Czartoryskich i Poniatowskich ("Familia"), pozwalają sobie wyrobić pozytywny sąd o tym wybitnym przedstawicielu rodu, który wydał także wielu innych wysokiej rangi urzędników Rzeczypospolitej.

Choć głównym motywem niniejszego eseju są jego stosunki rodzinne, wypada pokrótce scharakteryzować Mikołaja Podoskiego jako osobę publiczną i jego związki z Płockiem, Ziemią Płocką i sąsiadującą z nią Ziemią Dobrzyńską.

Stuzbę publiczną rozpoczął już za panowania Jana III Sobieskiego, uzyskując tytuł dworzanina królewskiego². Już w 1701 r., jako cześnik ciechanowski, wysłany został z misją jako poseł Rzeczypospolitej do Karola XII. W wojnie ze Szwedami brał udział jako buńczuczny króla Augusta II, zaś od 1704 r. zasiadł w komisji skarbowej Rzeczypospolitej, w wieku zaledwie 28 lat. Chorąży płocki od 1713 r., jest także starostą dobrzyńskim od 1709 r., następnie także lipnowskim, wreszcie od 1723 r. kasztelanem płockim³. Z tego ostatniego tytułu wszedł do Senatu Rzeczypospolitej. Przez wiele lat zasiada jako senatorski deputat w Trybunale radomskim. Jednocześnie bardzo aktywnie działa na kolejnych sejmach, występując z inicjatywami politycznymi i wojskowymi. W roku 1736 zostaje mianowany wojewodą płockim, który to urząd piastuje aż do śmierci w 1762 r. Burzliwy okres elekcji Stanisława Leszczyńskiego zaznaczył się w postawie Podoskiego jego poparciem dla tego króla, gdy wraz z województwem płockim stanął po jego stronie. Po przegranej Leszczyńskiego, uznaje oficjalnie Augusta III, co być może było warunkiem otrzymania urzędu wojewody. Od tego czasu aktywizuje się politycznie i jako senatorski deputat do konstytucji, próbuje wprowadzić do ustaw projekt przeprowadzenia aukcji wojska poza sejmem, tj. wyposażyć prymasowską komisję (której jest członkiem) we władzę ustawodawczą. Gdy to się nie udało, pracuje uporczy-

wie dalej nad projektami reorganizacji spraw wojskowych: jego to najprawdopodobniej dziełem są skrupulatne wyliczenia skarbowe, zmierzające do reformy skarbowo-wojskowej, czyli do systemu finansowania obrony narodowej, której stał się najgorętszym orędownikiem. Charakterystyczne dla jego koncepcji było oparcie budżetu armii na podatku łańowym bądź podymnym - a nie, jak tego chcieli jego oponenci, na czo-powym i szelężnym. Według Podoskiego te ostatnie jako bardzo niestabilne, nie gwarantowały regularnego finansowania potrzeb armii.

Taka postawa zbliżyła Podoskiego do Czartoryskich i ich stronnictwa tzw. "Familii"⁴ - odtąd stał się ich aktywnym poplecznikiem. W roku 1740, na wniosek m.in. Czartoryskich, król przyznał Podoskiemu Order Orła Białego, najwyższe odznaczenie Rzeczypospolitej. W roku 1744 r. otrzymał starostwo grodowe bobrownickie, natomiast nie udało mu się starania o łaskę marszałkowską Trybunału Koronnego, co uniemożliwiło przeciwnicy "Familii". Podobnie nie udało mu się otrzy-mać podskarbstwa wielkiego koronnego. Nie zrażony tymi niepowodzeniami w karierze, niestrudzenie pracuje nad reformą wojska, opracowując bardzo szczegółowe i kompleksowe projekty ustaw, występuje aktywnie na każdej sesji Sejmu, wygłaszając płomienne mowy za swymi projektami. Jednocześnie zdaje sobie sprawę ze szkodliwości "liberum veto" i próbuje wnosić o jego zniesienie. Gdy w 1748 r. dopominał się u ministra Bruhla o wypłatę zaległych zasług, wyliczał swe trzynastokrotne uczestnictwo w deputacjach konstytucyjnych, udział w dwudziestu sejmach, wieloletnią służbę w radomskim Trybunale itd. Miał wówczas 72 lata. Ten późny, jak na dawne czasy, wiek nie przeszkadzał Podoskiemu dalej aktywnie uczestniczyć w polityce.

Wobec niepowodzenia reformy skarbowo-wojskowej, widział ratunek w nowej lustracji i rewizji wszystkich rodzajów dóbr. Według jego projektu specjalna komisja szlachecko-senatorska winna z tej rewizji wy-prowadzić nowe taryfy, tworząc spójny system podatkowy. Oskarżając województwa południowo-wschodnie o utracanie tych projektów, włączył się aktywnie (szczególnie po zerwnym sejmie 1750 r.) do planowanego przez "Familie" i Bruhla generalnego, konfederacko-sejmowego zamachu stanu na rzecz reform. Wyrazem tego stanowiska było publiczne żądanie ukarania przez sądy nadzwyczajne niszczycieli sejmu 1750 r. jako zbrodniarzy stanu. Na sejmie w 1752 r. siły widocznie zaczęły opuszczać sędziwego starca, gdyż jego mowę odczytał syn. Stan zdrowia nie przeszkodził jednak później Podoskiemu dalej uczestniczyć w życiu politycznym, czego wyrazem jest m.in. jego liczna korespondencja do wysokich dygnitarzy Rzeczypospolitej, w któ-

rej porusza ważne sprawy publiczne.

Po rozejściu się Czartoryskich z dworem, Podoski pozostaje wierny królowi i lojalistom, jednak nie zrywa kontaktów z politycznymi przeciwnikami. Pomimo krytycznej oceny poczyniń m.in. marszałka nadwornego Jerzego Mniszcha, do opozycji nie przeszedł. Ten nieukrywany krytycyzm musiał mieć negatywny wpływ na jego nieustające starania o różne korzyści finansowe dla siebie i swoich synów, bądź w postaci intratnych starostw i prebend, bądź odszkodowań i rekompensat związanych ze zniszczeniami, poczynionymi w roku 1759 w jego dobrach przez wojsko rosyjskie. Alarmując marszałka Mniszcha o zakresie tych strat dla województwa płockiego i mazowieckiego oraz dla Ziemi Dobrzyńskiej i Chełmińskiej, "błagał - daremnie - o jakieś starostwo, które sprzedane, pozwoliłoby mu wesprzeć ubogich poddanych, uciekających przed kłęską głodową do Prus" (cyt. z PSB "Podoski Mikołaj").

Na rok przed śmiercią rezygnuje 85-letni Mikołaj Podoski z krzesła (urzędu wojewody płockiego) na rzecz swego najstarszego syna, Józefa Antoniego, stara się dalej o rekompensatę, jednak pomimo komisyjnego ich oszacowania, nie otrzymuje nic. Pomimo tych niewątpliwych niepowodzeń finansowych, życiowy dorobek materialny wojewody jest więcej niż znaczny. Ożenek najpierw z Rokitnicką, jedyną dziedziczką ogromnych (jak na Ziemi Dobrzyńską) dóbr okalewskich i rusinowskich, następnie z bogatą wdową Wapowską, własne dobra w Ziemi Ciechanowskiej (Czerńce) oraz Skrwilno, Goguszewiec i Ruda, bardziej lub mniej dochodowe starostwa i wójtostwa, wreszcie własne nabytki (m.in. dobra szreńskie z zamkiem) i pałac w Warszawie na Krakowskim Przedmieściu dały Mikołajowi pod koniec życia znaczny majątek do podziału między spadkobierców⁵, o których zabezpieczenie materialne dbał zresztą w ciągu całego swego długiego żywota (vide poniżej: sprawa uzyskania starostwa dobrzyńskiego dla kilkunastoletniego syna Józefa).

Autor monografii rodu Podoskich⁶ tak charakteryzuje Mikołaja: "...ważną odegrał rolę w dziejach rodziny, podnosząc znakomicie jej znaczenie gospodarczą umiejętnością, wysoką zajmowaną godnością, a przede wszystkim działalnością swoją na arenie publicznej. W posiadaniu pięciu intratnych starostw, trzymał oprócz tego z monarszej łaski różne królewsczyzny, a rządny i zapobiegliwy, powiększył w szerokiej mierze odziedziczone po przodkach majątko aby stać się jednym z bogatszych dziedziców na Mazowszu [...].

Dwom Sasom, Augustowi II i Augustowi III wiernie oddany, jak przeważna część jego krewniaków, cieszył się względami i łaską tych panujących odznaczając się przy tem gorliwym patriotyzmem. Niedbały o popularność, wytykał on z odwagą niestety rzadką w owych czasach, swoim współziomkom, ich wady i błędy, w jasnym przewidzeniu następstw nierządu i swawoli.

Arystokrata z urodzenia⁷ i z przekonania nie cierpiał niesfornej rzeszy szlacheckiej [...]. Typ dawnego możnowładcy, patriarchy rodowego, rządził u siebie z bezwzględny narzucaniem swej woli, lecz zarazem ku pożytkowi i splendorowi familii, co mu najwięcej na ser-

cu leżało. Trzeba przyznać, że te zamiary i usiłowania świetnym uwieńczone zostały skutkiem, skoro pięciu jego synów zasiadło w Senacie, a jeden z nich, Gabriel, zajął w Polsce najwyższe po monarsze dostojeństwo księcia prymasa...".

W sumie postać Mikołaja Podoskiego jawi się pasjonująco - zarówno w aspekcie jego bujnej kariery i aktywności polityczno-publicznej, jak i pod kątem jego życia rodzinnego. Kilkanaścioro dzieci, dwa ożenki, pierwszy z córką i wnuczką wybitnych przedstawicieli Ziemi Dobrzyńskiej, drugi z trzykrotną wdową po wysokich dostojnikach Rzeczypospolitej (w tym po wojewodzie płockim - Franciszku Załuskim), opieka nad młodym Ignacym Krasickim, osiągnięcie przez synów wysokich urzędów i godności (senatorowie, wojewoda, generałowie, prymas, kawalerowie zakonu maltańskiego itd.), coraz wyższe koligacje z możnymi i wpływowymi rodami - wszystko to powoduje, że studium biograficzno-obyczajowe rodziny Mikołaja Podoskiego godnym jest siankiewiczowskiego pióra. Na razie jednak pozostaniemy przy suchej prezentacji wyników kwerendy archiwalnej i bibliotecznej; dotyczącej tej rodziny, z nadzieją, że uzupełnią one i sprostują dotychczasową wiedzę na ten temat.

Kompleksowe badania genealogiczne szlachty parafii Rypin w Ziemi Dobrzyńskiej, przeprowadzone przez autora, obejmujące księgi metrykalne z lat 1675-1808, pozwalają na przedstawienie nowych (bądź skorygowanych) danych dotyczących rodziny Mikołaja Jana Podoskiego herbu Junosza oraz paru rodzin blisko z nim spokrewnionych. Zauważone w trakcie badań niezgodności z literaturą historyczną i wynikłe stąd wątpliwości, skierowały autora ku szerszym, niż same metryki rypińskie, poszukiwaniom - z których wnioski przedstawiono poniżej. Prócz literatury historycznej, autor korzystał z uprzejmie mu udostępnionych notatek prof. dr. Jerzego Łempickiego, które naprowadziły go na trop wielu interesujących dokumentów.

Mikołaj Jan Podoski, syn Andrzeja Podoskiego, pisarza grodzkiego i ziemskiego ciechanowskiego, i Ewy z Szydłowskich, brat Tomasza Podoskiego, pisarza nurskiego, cześnika i sędziego ziemskiego ciechanowskiego, był prawnukiem Jana Podoskiego, wojewody mazowieckiego i Barbary z Podoskich oraz wnukiem Pawła, chorążego Ziemi Ciechanowskiej i Ewy Żelskiej h. Ogończyk. Zarówno Mikołaj, jak i jego synowie, odegrali znaczną rolę w życiu politycznym XVIII wieku, czego wyrazem jest spora ilość źródeł i opracowań historycznych - a w nich proporcjonalnie - pewna ilość błędów i przeinaczeń. W tym kontekście wydaje się celowe sprecyzowanie okoliczności życia prywatnego tej znaczącej rodziny.

Mikołaj Jan Podoski urodził się w 1676 roku (według PSB). Ożenił się (w latach 1700-1705) z Marianną Rokitnicką, córką Jana Stanisława Rokitnickiego⁸ h. Pra-

wdzic, chorążego dobrzyńskiego oraz starosty dobrzyńskiego i rypińskiego i Bogumiły (Teofilii) z Dąbskich z Lubrańca h. Godziemba 2⁰v. Kazimierzowej Nieborskiej⁹. Jan Stanisław Rokitnicki był z kolei synem Jakuba Stanisława Rokitnickiego, znanego żołnierza, chorążego i rotmistrza wojsk koronnych, i Aleksandry¹⁰ (lub Agnieszki z Łopacina).

Jakub Rokitnicki, wywodzący się ze wsi Rokitnica w parafii Świedziebnia w sąsiedztwie Rypina, miał swoją siedzibę w Rusinowie, w parafii Rypin i tutaj zmarł 1 lipca 1688 r.¹¹. Jego syn Jan Stanisław przeżył ojca zaledwie o niecały rok¹² (zm. 31 maja 1689 r.), z czego wnioskować można o dacie urodzenia jego córki Marianny, spadkobierczyni dóbr rusinowskich. W księgach rypińskich brak jest aktu jej ślubu z Mikołajem Podoskim, zaś PSB podaje, że była już ona wdową po Dionizym Ossolińskim¹³. W tej sytuacji datowanie Marianny powinno wyglądać następująco: rok urodzenia 1682-1687, pierwsze małżeństwo 1699-1704 r. (zgon D. Ossolińskiego najpóźniej w 1704 r., gdyż w 1705 r. jest już żoną Mikołaja Podoskiego), drugie jej małżeństwo w latach 1700-1705, zgon pomiędzy 1731 r. (ostatnie jej występowanie jako chrzestnej w Rypinie) a 1737 r. (data drugiego ślubu wojewody z Wapowską). Co do pierwszego małżeństwa Marianny Rokitnickiej z Ossolińskim zastanawiające jest, że w księgach metrykalnych rypińskich brak o tym najmniejszej wzmianki, choć praktyka skłaniała nierzadko do odnotowywania takiego faktu, choćby dla podkreślenia koligacji ważnej osoby, szczególnie z miejscowej elity. W metrykach rypińskich Marianna jednak występuje zawsze jako "z Rokitnickich Podoska". Księgi sądowe nie pozostawiają jednak wątpliwości co do jej pierwszego męża (vide przypis 13).

Na datowanie ślubu z Podoskim przed 1705 r. wskazuje zapis dożywocia małżonków Mikołaja Podoskiego i Marianny Rokitnickiej - także bez wskazania, że była już uprzednio zamężna - z roku 1705¹⁴, przy czym warto zaznaczyć, że zapisy dożywocia, choć związane z zawarciem małżeństwa, niekoniecznie były dokonywane w tym samym czasie co ślub (tzn. mogły być wcześniejsze ale i późniejsze). Nie należy więc automatycznie przyjmować daty zapisu dożywocia jako daty ślubu.

Od czasu ożenku Mikołaj Podoski osiedla się w Rusinowie (przed rokiem 1706) i mieszka tu z rodziną do roku swej śmierci (1762), jednak tylko niektóre z jego dzieci mają swój wpis metrykalny w parafii Rypin. Możliwe więc, że Rusinowo nie było jedyną rezydencją tej rodziny¹⁵, choć na pewno ulubioną. W skład rezydencji wchodziła też XVI-wieczna kaplica pod wezwaniem św. Anny, z własnym kapelanem.

Rusinowo jest wsią leżącą w bliskim sąsiedztwie Rypina, w parafii rypińskiej. Do dziś zachowały się założenia parkowe dawnej rezydencji, położonej na małym wzniesieniu, w zakolu niewielkiej rzeczki. Widoczne dziś ruiny murowanego dworu, zbudowanego w XIX wieku¹⁶, jeszcze w latach siedemdziesiątych naszego wieku były pod dachem. W pobliżu zachował się w niezłym jeszcze stanie ceglano-drewniany spichlerz, może sięgający czasów synów wojewody.

W 1706 roku po raz pierwszy Mikołaj Jan Podoski pojawia się w księgach metrykalnych rypińskich - jako chrzestny. Jest wówczas cześnikiem ciechanowskim. W roku 1709 jest już starostą dobrzyńskim i rypińskim, w 1723-1734 także kasztelanem plockim, zaś od 1737 r. występuje jako wojewoda plocki (są to daty występowania w metrykach rypińskich). Od roku 1706 do 1727 w Rusinowie rodzą się niektóre z jego licznych dzieci. Literatura historyczna podaje ich liczbę jako sześciu synów i sześć córek¹⁷ lub sześciu synów i pięć córek¹⁸. Z ksiąg metrykalnych rypińskich wynikać jednak może, że synów było siedmiu, przy czym metrykę chrztu w Rypinie ma tylko jeden z synów (Aleksy Cyriak Gabriel Jan) oraz trzy córki (Teofila, Wiktorii, Urszula Konstancja). Pozostałe dzieci pojawiają się w księgach okazjonalnie, w charakterze świadków lub chrzestnych, stąd datowanie ich wieku jest tutaj czysto dedukcyjne. Ich filiacja opiera się na określeniach typu "castellanida" lub "palatinida". Sprawą nierozstrzygniętą jest filiacja Jana Podoskiego, która zostanie omówiona poniżej.

Z synów Mikołaja najczęściej występującym w księgach rypińskich jest najstarszy Józef Antoni, zapraszany często na chrzestnego do okolicznych rodzin, w większości chłopskich¹⁹. Jego pierwszy zapis jednak dotyczy (w 1723 roku) chrztu Wiktorii Podoskiej, własnej jego siostry, w którym określony jest jako "capitaneus dobrinensis"²⁰ czyli "starosta dobrzyński", co budzić musi pewne wątpliwości ze względu na jego wiek. PSB podaje jego rok urodzenia jako 1710²¹. Zależnie więc od daty ślubu rodziców (1700-1705) może mieć w 1723 r. maksymalnie 17 do 22 lat. W tym okresie starostą dobrzyńskim jest jednak (od 1706²² do 1733²³) jego ojciec Mikołaj. Zła jakość wpisu z 1723 roku mogłaby prowadzić do hipotezy, że chodzi tu o określenie "starościc dobrzyński" (capitaneida), jednak fakt, że w tym samym akcie chrztu Wiktorii Podoskiej, gdzie chrzestnym jest Józef (jako ewentualny "starościc"), chrzestną jest jego siostra Anna Podoska - jako "kasztelanówna plocka", każe odrzucić tę hipotezę. Urząd kasztelana plockiego był dużo wyższy niż starosty dobrzyńskiego i nie wydaje się prawdopodobnym, by z dwojga rodzeństwa jedno było tytułowane "starościcem" a drugie "kasztelanówną". Jedynym wytłumaczeniem byłaby hipoteza, że już w roku 1723 - nawet zakładając nieletność Józefa (13 lat) - uzyskano dla niego, przynajmniej tytularnie, ów urząd starosty, zaś jego oficjalne objęcie z rąk ojca Mikołaja nastąpiło ok. roku 1732²⁴. Może chodziło, poza aspektem czysto honorowym, o dochody dla dorastającego Józefa? Że takie praktyki były stosowane, niech świadczy przykład Alojzego Fryderyka Bruhla, syna ministra Augusta III, mianowanego starostą warszawskim w wieku 11 lat (rok 1750)²⁵, co zresztą wywołało spore niezadowolenie opinii publicznej.

Z synów wojewody akt chrztu w księgach rypińskich ma tylko Aleksy Cyriak Gabriel Jan, urodzony w Rusinowie 23 IV 1724 r. i ochrzczony dnia następnego. Jego chrzestnymi są: "Perillustris ac Magnificus Dąbski" wojewoda brzeski, zapewne Andrzej²⁶. Osoba matki chrzestnej nie została wpisana (tylko jej tytuł "Magnifica"). Chrzcił proboszcz rypiński Maciej Zuchliński²⁷.

Pozostali synowie wojewody, występujący w księgach jako chrzestni lub świadkowie, to: Józef Antoni, Tymoteusz²⁸, Franciszek, Gabriel Jan, Michai Hieronim²⁹, Ignacy. Taka kolejność synów - wbrew różnym poniżej cytowanym opracowaniom - wyraźnie opisana jest w akcie działowym spadku po zmarłym ich ojcu³⁰, bez Ignacego, zmarłego w 1761 r. (według ówczesnego prawa masa spadkowa była najpierw dzielona na odpowiednią ilość "sched", następnie zaś spadkobiercy dokonywali ich wyboru, według starszeństwa, poczynając od najmłodszego)³¹.

Liczne potomstwo wojewody Mikołaja sprawiło, że późniejsze opracowania biograficzne roją się od błędów i przeinaczeń. Przykładowo obszerne dzieło J. Korytkowskiego³² podaje np., że Mikołaj z dwóch żon miał pięć córek a z nich cztery zakonnice, piąta zamężna za Trzczińskim, kasztelanem dobrzyńskim, oraz sześciu synów. W rzeczywistości z drugiego małżeństwa z Teofilą Wapowską wojewoda Mikołaj nie miał w ogóle dzieci, zaś wyliczenie - za Ślęczkowskim - jego synów (Józef, Gabriel, Franciszek, Jan, Michał, Ignacy) pomija w ogóle drugiego w kolejności syna, Tymoteusza, natomiast fikcyjny Jan, kuchmistrz w. lit. i poseł do Turcji, to w rzeczywistości najstarszy Józef.

Kolejny syn wojewody Gabriel Jan (czasem Jan Gabriel), późniejszy prymas Polski, według literatury historycznej urodził się 17 III 1719 r.³³ w Szreńsku³⁴ lub Podosiu³⁵.

Informacje te budzą kilka wątpliwości: w księgach metrykalnych parafii Szreńsk³⁶ widnieje rzeczywiście zapis: "Anno 1719 die 17 Martij ego Felicianus Zbrozek praepositus srenensis baptizavi infantem Nne Gabrielem Illustrissimi Mgfici Nicolai Podoski castellani plocensis et Marianna consorti ejus legitimorum conjuges. Levantes a Sacro fonte Ill[ustrissimi]mu M[agnifici]cus D[omi]nus Michaelae Zamoyski venator Regni Polo[niae] et Marianna Czapska castellana culmensis". Wpisu jednak dokonano innym atramentem i chyba inną ręką. Tekst jest wciśnięty pomiędzy inne, normalne wpisy i następuje po wpisie z dnia 15 X 1719 r., w którym Marianna Podoska jest chrzestną. Na tym tle można snuć przypuszczenia, że Gabriel urodził się na zamku szreńskim u swej babki Bogumiły 2⁰ Nieborskiej, że został ochrzczony w domu - np. w obliczu śmiertelnego niebezpieczeństwa ("chrzest z wody"), że wówczas nie dokonano wpisu (lub nie powtórzono ceremonii), że matka jego pozostawała tam jeszcze do jesieni lub tam wróciła, i przy okazji trzymania do chrztu kogoś innego przypomniiała proboszczowi o konieczności wpisania Gabriela.

Mogło tak być - ale nie musiało. Wpis nie zawiera bowiem nazwy miejscowości urodzenia, co tylko pozwala domniemywać, że był to Szreńsk (co do Podosia par. Płomiany, to w Archiwum Diecezjalnym w Płocku brak ksiąg z tej parafii). W księgach tej samej parafii szreńskiej są zapisane zgony Ignacego Podoskiego (1761 r.), który zmarł przecież w Toruniu³⁷ i tam został pochowany oraz wojewody Mikołaja (1762 r.), zmarłego w Rusinowie (parafia Rypin) i pochowanego w Skępem. Oznacza to, że np. metryka zgonu wojewody figuruje

w księgach dwóch różnych parafii. Co prawda są wskazane miejsca zgonu i pochówku ale w przypadku metryki chrztu Gabriela, gdzie brakowało w ogóle miejsca na dopisek, mogło to zostać pominięte - a to pozwala dopuszczać inne, niż Szreńsk, miejsce jego urodzenia.

Cała biografia Gabriela Podoskiego jest zawikłana, barwna, wręcz powieściowa. W tych okolicznościach nie można wykluczyć, że Gabriel - po kilkudziesięciu latach (np. przy okazji kościelnego "procesu informacyjnego", prowadzącego na fotel prymasowski, w aktach którego, według PSB, ma się znajdować odpis jego metryki), gdy okazało się, że w księgach brak w ogóle wpisu o chrzcie, polecił dokonanie wpisu właśnie w księgach szreńskich. Taka sytuacja stwarzała pole do różnego typu minięcia się z prawdą (może godniej było prymasowi urodzić się na zamku szreńskim niż na rusinowskiej wsi?). Tym bardziej, że gdy zostawał prymasem (1767 r.) Gabriel był już dziedzicznym właścicielem Szreńska (po podziale spadku po ojcu). Może więc rypińska metryka Aleksego Cyriaka Gabriela Jana z 1724 roku jest jednak prawdziwą metryką prymasa? Gdyby ta hipoteza się potwierdziła, wówczas wojewoda Mikołaj miałby rzeczywiście sześciu (jak podaje literatura) a nie siedmiu synów, ale prymas byłby de facto młodszy o 5 lat.

Szreńsk przed 1706 rokiem był w rękach Kazimierza Nieborskiego, kasztelana sierpeckiego, którego żoną była Bogumiła z Dąbskich 1^{0v}. Rokitnicka, a więc matka Marianny Podoskiej (vide przyp. 22) czyli babka prymasa. Występuje ona jeszcze w roku 1722 w metrykach rypińskich jako chrzestna, a więc nie jest wykluczone, że rezydowała w Szreńsku do ok. 1723 roku. Przypuszczalnie zmarła w tym czasie a rodzina Dąbskich, którzy po niej widocznie Szreńsk dziedziczyli, w 1724 r. zastawili go Mikołajowi Podoskiemu, zaś w 1754 r. definitywnie mu go sprzedali³⁸.

Na tym tle pojawia się jeszcze jedna wątpliwość: jeżeli rzeczywiście Gabriel urodził się w 1719 r. na zamku szreńskim, czyli u swojej babki, osoby nieźle skoligaconej a fizycznie sprawnej, to dlaczego nie została ona jego matką chrzestną? (według Ślęczkowskiego chrzestną prymasa Gabriela Jana w Szreńsku była Marianna Czapska).

Tak więc istnieją dwie możliwości: albo prymas rzeczywiście urodził się w Szreńsku w 1719 r. zaś Aleksy Cyriak Gabriel Jan byłby siódmym synem wojewody, albo jest to jedna i ta sama osoba i wówczas datą urodzenia prymasa byłby rok 1724 a miejscem - Rusinowo. Nie można jednak wykluczyć, że ów Aleksy etc., dla którego brak w metrykach rypińskich aktu zgonu, zmarł w niemowlęctwie i dlatego nigdy nie był później wymieniany wśród synów wojewody. Zastanawiającym jednak jest nadanie podobnego zestawu imion (Gabriel Jan), jak u żyjącego, starszego o 5 lat brata (późniejszego prymasa).

Z kolei za późniejszym istnieniem Aleksego Cyriaka Gabriela Jana, siódmego syna wojewody, przemawiają inne okoliczności. Ślęczkowski wśród synów Mikołaja wymienia Jana, kuchmistrza w. litewskiego i posła do Turcji (choć literatura przypisuje te dwie funkcje Józefowi

fowi), zaś w księgach sądowych³⁹ istnieje zapis z 1752 r., w którym Jan Podoski, kuchmistrz Wlk. Ks. Lit., zeznaje dług u Franciszka Rościszewskiego, który trzyma jego dobra na Rusi. Nie jest wykluczone, że ów siódmy syn wojewody (Aleksy Cyriak Gabriel Jan) - gdyby istniał - używał swego czwartego imienia Jan. W metrykach rypińskich występuje co prawda w Rusinowie (jako chrzestny) Jan Podoski, chorąży (w 1759 r.), chorąży bielski⁴⁰ (w latach 1765-1768), jednak nie może być on synem wojewody, gdyż nie jest jego spadkobiercą (w 1763 r.). Jest to sprawa o tyle zagadkowa, że sądząc po wielokrotnym jego występowaniu w Rusinowie - siedzibie wojewody - powinien być jego dość bliskim krewnym. Niejasna jest też sprawa owego "chorążego", gdyż nie figuruje on jako taki w serii Urzędników... Pozostaje więc sądzić, że chodzi tu nie o urząd ziemski ale o funkcję wojskową. Jego to żoną byłaby więc Magnifica Aleksandra z Szawłowskich Podoska "vexillifera Sacri Regni M.", chrzestna w Rusinowie w 1760 r.⁴¹, choć "Magnifica" raczej wskazuje na męzowski urząd a nie stopień wojskowy. Miałby on także siostrę Agnieszkę Podoską, również wielokrotną chrzestną w Rusinowie (w latach 1764-1777). Najprawdopodobniej można owego Jana identyfikować z Janem, synem Franciszka, wnukiem Jana i prawnukiem Stanisława, występującym jako chorąży wojsk koronnych⁴² w latach 1775 i 1788. Byłby więc on bratankiem Salomei z Podoskich Pieniążkowej (vide przyp. 60), zaś jego pokrewieństwo z wojewodą byłoby dość odległe (co najmniej 4 stopnia).

Z kolejnym synem wojewody, kasztelanem ziemi dobrzyńskiej Michałem Hieronimem, wiąże się charakterystyczna "afery" tamtych czasów. Otóż kasztelan w roku 1788 wnosi skargę przeciwko wyrokowi sądu ziemskiego i osobiście przeciwko sędziemu Damazemu Mioduskiemu. Oburzona szlachta dobrzyńska, zebrana na sejmiku poselskim w Lipnie składa do ksiąg wieczystych "manifestację" w obronie tak godności sądu jak i samego sędziego. Podpisy składają dygnitarze, urzędnicy i masowo szlachta (kilka stron podpisów). Przy okazji wyrażają oni opinię ogółu, że Podoski ujmując czci i honoru sędziemu sam sobie "hrabstwa przyzwala". Z kolei Podoski, do żywego dotknięty podważaniem legalności jego tytułu, wnosi "kontmanifestację", w której podkreśla, że ten tytuł już od czasów książąt mazowieckich jest jego przodkom nadany a wszystkim publicznie w to wąpiącym grozi sądem i "przyzwoitymi karami"⁴³.

Trzy córki wojewody Mikołaja, urodzone w Rusinowie i zapisane w księgach rypińskich to:

1. Teofila (Bogumiła), nazwana zapewne tak po babce, Teofili z Dąbskich. Chrzest odbył się 15 II 1706 r. w obecności chrzestnych: Zygmunta Dąbskiego⁴⁴, wojewody brzesko-kujawskiego i Bogumiły z Dąbskich Nieborskiej, żony kasztelana sierpeckiego⁴⁵, starosty dobrzyńskiego i rypińskiego⁴⁶. Jest to babka dziecka, 1° voto żona Jana Stanisława Rokitnickiego i matka wojewodziny Marianny z Rokitnickich Podoskiej. Nadanie jej imienia dziecku może wskazywać, że było ono pierwszym dzieckiem Mikołaja i Marianny.

2. Wiktoria, urodzona w Rusinowie, ochrzczona w Rypinie 13.3.1723 r. w obecności chrzestnych Józefa Podoskiego, starosty (?) dobrzyńskiego oraz Anny Podoskiej kasztelanówny płockiej⁴⁷. W 1767 r. Śleczkowski określa ją jako "Victoria Magistra" (przełożona), nie podając jednak w jakim klasztorze⁴⁸.

3. Urszula Konstancja, urodzona w Rusinowie, ochrzczona 13.3.1727. r. Jej chrzestnymi byli: Konstancja Czapska wojewodzina pomorska i Jan Romocki⁴⁹. Tej córki wojewody dotyczy późniejszy zapis w księgach sądowych płockich, gdzie pod datą 1763 r. zapisano postanowienie, że "za zgodą biskupa Ksawery i Michała Trzcińscy kasztelanowie dobrzyńscy i kuratorzy Marianny z Kawieczyńskich Krasieńskiej, rozwiedzionej Gralewskiej, umieszczają ją w klasztorze sierpeckim u przeoryszy Konstancji Podoskiej, tak, aby nie mogła wyjść aż do śmierci"⁵⁰. Owi kasztelanowie to synowie Adama Trzcińskiego i Katarzyny Podoskiej, a więc siostrzeńcy przeoryszy Konstancji. W 1782 r. jest ona opatką benedyktynek płockich⁵¹.

Pozostałe córki wojewody to:

4. Anna (Joanna), jak można mniemać urodzona przed 1710 r., gdyż jest chrzestną Wiktorii Podoskiej w 1723 r. (brak adnotacji o jej stanie np. "virgo innupta" czy wieku np "adolescens"). Późniejsza mniszka konwentu benedyktynek w Toruniu⁵² (jeszcze w 1784 r.).

5. Katarzyna, której mamy akt ślubu z 1733 r. (omówiony poniżej) oraz

6. Ewa, dla której mamy akt ślubu z 1734 r., sporo występowań w innych aktach w charakterze chrzestnej oraz akta, związane z jej burzliwym rozwodem (omówione poniżej).

Metryki rypińskie, dotyczące rodziny Podoskich, zapisywane są w księgach w sposób szczególny. Część z nich jest dopisywana najwyraźniej z pewnym opóźnieniem w stosunku do chronologii ksiąg. Wpisy są wciskane w wolne miejsca i luki między normalnymi wpisami, są dlatego pisane ciasno, drobno i niechlujnie, nieraz na samej krawędzi karty - stąd pewne trudności w ich odczytaniu a także ich niekompletność merytoryczna. Przepuszczalnie jest to wynik tego, że dwór rusinowski miał swoją kaplicę⁵³ oraz swojego kapelana. Był nim w czasach wojewody Mikołaja zakonnik, ojciec Marian, z klasztoru bernardynów w Skępem. Udzielał on chrztów i ślubów, w asyście proboszcza rypińskiego. Ten z kolei najwyraźniej dokonywał wpisów "rusinowskich" do swoich ksiąg z pewnym opóźnieniem, z notatek lub z pamięci. Taka sytuacja prowadzić mogła oczywiście do pomyłek i opuszczeń (stąd nie można wykluczyć urodzeń innych dzieci wojewody w tej parafii). Opuszczenia osób tak znaczących nie wydają się do pomyślenia, jednak stwierdzone ogólne niekonsekwencje w prowadzeniu ksiąg dają pole do takich przypuszczeń. Niektóre wpisy nie pozostawiają jednak miejsca na wątpliwości. Szczególnie są to akty ślubu dwóch córek wojewody, Katarzyny i Ewy. Warto je omówić bliżej, gdyż wokół tej sprawy narosło w literaturze sporo błędów i przeinaczeń, które niektórych badaczy, szczególnie genealogów, mogą prowadzić na zupełnie fałszywie tropy.

Herbarz Niesieckiego (1841 r.) podaje prawidłowo, że Ewa Podoska wyszła za Antoniego Karskiego, a inna "N Podoska" za Adama Trzcirskiego⁵⁴. Jednak już M. Malinowski w roku 1860 podaje błędnie, że Ewa wyszła za Trzcirskiego⁵⁵, a za nim opracowana w latach 30-tych XX w. monografia Podoskich⁵⁶ powtarza, że mężem Ewy Podoskiej był Adam Trzcirski (podobnie "PSB"), zaś "Słownik..." i "PSB", prócz Ewy z Podoskich Trzcirskiej, jako córkę wojewody, zamężną za Adamem Pieniążkiem, wymieniają Salomeę (+ cztery zakonnice).

W rzeczywistości jednak:

1. Katarzyna Podoska wyszła za mąż 19 IV 1733 r. w Rusinowie za sędziego Ziemi Michałowskiej Adama Trzcirskiego. Zgodę kurii na ślub wydał Kazimierz Rokitnicki "Oficjalis generalis plocensis"⁵⁷.

2. Ewa Podoska wyszła za mąż w dniu św. Marcina (11 listopada) 1734 roku za Antoniego Karskiego, łowczego różańskiego (venator rozanensis), zaś świadkiem ślubu był m.in. ów Adam Trzcirski sędzia [michałowski]. Ślubu udzielał o. Marian z klasztoru skępskiego kapelan wojewody oraz Maciej Żuchliński, proboszcz rypiński. Zezwolenia kurii płockiej na ślub udzielił Kazimierz Rokitnicki⁵⁸.

Jak widać, u źródeł zaistniałego błędu było wzięcie świadka ślubu (i jej szwagra) za małżonka Ewy Podoskiej. Wyjaśnia się też nieznanie Niesieckiemu imię prawdziwej żony Adama Trzcirskiego, Katarzyny⁵⁹. Jeśli zaś rzeczywiście z sześciu córek wojewody dwie były zamężne a cztery w zakonach, to nie tłumaczy się informacja o istnieniu jego córki Salomei, zamężnej za Pieniążkiem⁶⁰.

Na marginesie sprawy Ewy Podoskiej i jej małżeństwa z Karskim jawi się w księgach rypińskich następująca sprawa: od roku jej ślubu (1734 r.) do jej zgonu w Rusinowie (27 VI 1752 r.)⁶¹, Ewa Podoska zapraszana na chrzestną w okolicznych domach (chłopskich, szlacheckich i przy konwersjach z judaizmu), określana jest jako "panna" lub jako "Podoska" - nigdy jako "Karska", pomimo zawartego małżeństwa⁶². Bliższe poszukiwania dostarczają danych, świadczących że małżeństwo to skończyło się źle. Już panegirysta prymasa Gabriela wymieniając kolejne siostry prymasa, pisze o pierwszej z nich (bez imienia): "Karska... atrocis querelas domui Karscignae indixit"⁶³. Kolejnych informacji dostarcza zapis w księgach sądowych z 16 V 1746 r., dotyczący procesu między wojewodą płockim Mikołajem Janem Podoskim a Antonim Karskim o niewywiązanie się z poważnych zobowiązań finansowych⁶⁴ (złożonych z okazji ślubu z Ewą). W akcie tym cytowana jest data kontraktu ślubnego z 28 IX 1734 r., na mocy którego Antoni Karski, stolnik dobrzyński, zobowiązał się wypłacić Mikołajowi Podoskiemu, wojewodzie płockiemu, ojcu swej przyszłej żony Ewy, 80 tys. złp. (księgi grodzkie płockie, bez sygn.). W dniu 28 XII 1734 r. zawarto dodatkową umowę między małżonkami dotyczącą klejnotów (księgi kowalskie, bez sygn.). Dalej cytowany jest wyrok konsystorza płockiego z dnia 9 I 1741 r., orzekający rozwód, a także wyrok Trybunału w Piotrkowie z dnia 24 X 1741 r: kasujący wszelkie pretensje majątkowe i

dotyczący zakończenia całej sprawy. Jednak jeszcze w roku 1746 pełnomocnik wojewody Podoskiego skarży Józefa Karskiego, stolnikowica dobrzyńskiego (tj. już po śmierci jego ojca, Antoniego Karskiego), co oznacza, że spór wcale nie został zakończony wyrokiem piotrkowskim i że ciągnął się jeszcze przez parę lat. Że zaś sprawa była wyjątkowo poważna, świadczy fakt umieszczenia uwagi Śleczkowskiego o "strasznych klótniach w domu Karskich" w oficjalnym dziele panegirycznym żyjącego prymasa. Konsekwentny powrót w metrykach rypińskich do formuły "virgo" świadczy zaś nie tyle o "rozwodzie" w obecnym tego słowa znaczeniu, ile o uznaniu zawartego ślubu za niebyły.

Podsumowując tę historię widać, że, w 1734 r. Antoni Karski (wdowiec, skoro miał już syna Józefa) żeni się z Ewą Podoską w Rusinowie, zobowiązując się wobec jej ojca do wniesienia sporych kwot pieniężnych. Od 1734 r. do 1739 r.- brak danych. W 1739 r. Ewa jest chrzestną dziecka chłopskiego w Mariankach k. Rusinowa i opisana jest jako "Podoska". W 1741 r. konsystorz płocki orzeka rozwód, potwierdzony tegoż roku w Piotrkowie wyrokiem, zamykającym sprawę. Ok. 1745 r. umiera Antoni Karski, zaś w 1746 r. jego syn Józef zostaje pozwany przez wojewodę Mikołaja o niewywiązanie się przez Antoniego Karskiego ze swych zobowiązań finansowych i procesowych. Ewa przypuszczalnie co najmniej od czasu rozvodu powraca do rodzinnego domu i kilkakrotnie w latach 1748-1752 występuje w metrykach jako "virgo". Jak widać, jej oficjalne małżeństwo trwało siedem lat, zaś proces majątkowy toczył się jeszcze co najmniej pięć lat po jej rozwodzie, wywołując zgorznienie panegirysty prymasa i być może ówczesnej "opinii publicznej" - choć nie były to czasy surowej moralności, czego przykładem jest choćby osoba i żywot samego księdza prymasa-skandalisty, żyjącego do śmierci w związku z wdową po dostawcy dworu, Oemichenową⁶⁵. Można jednak zrozumieć, że dla panegirysty, podnoszącego w swym dziele same zalety moralne niedawno mianowanego prymasa, sprawa jego siostry Ewy musiała być "gorsząca".

Księgi zgonów dostarczają także kilku interesujących danych, przede wszystkim akt zgonu samego wojewody, który zacytujemy w całości:

"1762 die 3. 7bris hora 7-ma de mane seu w piątek obiit Il[ustrissij]mus Mag[ni]ficus Nicolaus in Podosie Junosza Podoski palatinus plocensis, eques Aquilae Albae. Corpus Il[ustrissij]mus sepultum est in Skępe apud venerabiles patres S. Francisci Ordinis Minor strictiores observantia".

Klasztor bernardynów w Skępem służył w tamtej epoce jako miejsce pochówku osób dla Ziemi Dobrzyńskiej znaczących. Poza wojewodą Mikołajem, z osób z nim związanych rodzinnie, w Skępem pochowany został w 1689 r. Jan Stanisław Rokitnicki, jego teść, a także ojciec teścia, Jakub Rokitnicki, rotmistrz wojsk koronnych (1688 r.) oraz córka wojewody, Ewa (1752 r.). Brak natomiast w księgach wiadomości o zgonie i pochówku wojewodziny Marianny.

Drużną wojewody, Teofila Wapowską⁶⁶, uprzednio trzykrotną wdową, zginęłą tragicznie, tonąc w cza-

sie przeprawy przez Wisłę. Jako 3° voto żona Franciszka Załuskiego, wojewody płockiego, była chrześną i opiekunką młodego Ignacego Krasickiego⁶⁷, który następnie mieszkał pod opieką Podoskich w Rusinowie. Brak wpisów na jej temat w Rypinie poza chrztaami w 1737 i 1742 r. Czytając uważnie akty zgonu wyżej wymienionych osób rzuca się w oczy fakt, że od daty zgonu do daty pogrzebu w Skępem mijają zazwyczaj kilka miesięcy. Wynika to z tego, że de facto mogły być dwa pochówki: pierwszy po zgonie, zapewne we własnej parafii Rypin, drugi - oficjalny i ceremonialny - po okresie potrzebnym na zorganizowanie uroczystości i - być może - ze względów czysto biologicznych (ekshumacja). W przypadku Jakuba Rokitnickiego był to okres sześciu miesięcy, jego żony Agnieszki z Łopacina - 2,5 miesiąca, jego syna Jana - sześć miesięcy. Niestety nie ma materialnych śladów tych pochówków w samym klasztorze skępskim⁶⁸. W dwóch pierwszych przypadkach zapis o zgonie i pochówku w Skępem zawiera gorzką uwagę proboszcza rypińskiego, że pogrzeby odbyły się "sine nulla gratitudine mea et ecclesia parochialis". Brzmi tu może echo typowej animozji władz kościelnych do duchowieństwa zakonnego, które, pełniąc funkcje religijne u boku magnata, ciągnęło dużo większe korzyści tak materialne jak i w sensie wpływów⁶⁹. Pisze o tym profesor Tazbir: "Nie przypadkowo wśród kapelanów obsługujących prywatne kaplice większość stanowili członkowie różnych zgromadzeń zakonnych. Powody takiego właśnie wyboru tłumaczyli biskupi polscy w relacjach posyłanych do Rzymu. Wskazywano w nich, iż owi kapłani pochodzą przeważnie z konwentów wspomaganych finansowo przez magnata. W zamian za hojne nieraz świadczenia żądał on przysłania kapłana, który byłby całkowicie uległy swemu chlebodawcy [...]."

Wspominając o kaplicach prywatnych jako przyczynie wielu gorszących nadużyć, [XVII-wieczny biskup Piotr] Gembicki miał niewątpliwie na myśli fakty piętnowane w ówczesnej literaturze dewocyjnej. [Ks. Szymon Stanisław Makowski] z najwyższą abominacją pisał o kapłanach przebywających stale w otoczeniu wielkich panów. Za ich to pośrednictwem, a nie dzięki własnym zasługom, owi księża starają się zyskać prałatury oraz inne godności. Zamiast oddawać się służbie Bogu, występują się możnym tego świata, żyjąc poszóstnie na dworach książąt i panów kosztem własnych owieczek...". Ten siedemnastowieczny obraz sytuacji z pewnością w jakiejś części przeniósł się do wieku następnego i w pewnej mierze tłumaczy pewne zależności i aluzje, wynikające z lektury rypińskich ksiąg metrykalnych, w odniesieniu do Rusinowa.

W przypadku pogrzebu Jana Stanisława Rokitnickiego uroczystości celebrował ówczesny biskup plocki i sufragan włocławski Stanisław z Lubrańca Dąbski⁷⁰, brat przyrodni żony zmarłego, Bogumiły/Teofili z Dąbskich⁷¹ Rokitnickiej, późniejszej teściowej wojewody Mikołaja Podoskiego. Co do podwójnych pochówków osób znacznych, była to stosowana forma ceremonii zaś "od okresu śmierci do pogrzebu mijają co najmniej kilka miesięcy czy nawet lat"⁷².

Na marginesie pochówków w klasztorze skępskim

warto wspomnieć też o istnieniu tam specyficznego mikroklimatu, sprzyjającego naturalnej mumifikacji zwłok⁷³ (podobnie jak w kościele oo. Reformatorów w Krakowie), co może skłaniać do hipotezy, że zwłoki były jednak chowane w podziemiach skępskich od razu i że nie ulegając rozkładowi pozwalały na odprawienie uroczystości pogrzebowych z paromiesięcznym opóźnieniem.

Losy życiowe kolejnego pokolenia Podoskich, wnuków wojewody Mikołaja, wobec ich liczności, stanowią osobne zadanie badawcze. Tutaj warto jednakże wspomnieć o jednym, nieco zaskakującym, spostrzeżeniu. Najstarszy syn wojewody Mikołaja, Józef (po ojcu także wojewoda plocki), z pierwszego małżeństwa z Katarzyną Ogińską (ślub w 1740 r.) nie miał podobno dzieci. Drugie małżeństwo zawarł z Aleksandrą Heleną Julią Małachowską, córką kanclerza wielkiego koronnego, Jana, w roku 1769⁷⁴. W dniu 7 IV 1771 r. urodziła się ich córka Ksawera, zaś jej matka, po rocznej chorobie poporodowej, zmarła w 1772 r. Córka Ksawera została wydana za mąż za Franciszka Ksawerego Zboińskiego, kasztelana raciąskiego i zmarła bezdzietnie w 1785 r.⁷⁵ - co oznacza, że zmarła jako żona w wieku 14 lat!

Poszukiwania w innych źródłach potwierdzają ten fakt, bowiem Ksawera występuje w roku 1781 jako nieletnia⁷⁶, następnie już obok swego męża w aktach sądowych 1783 r.⁷⁷, ma więc w chwili ślubu lat dwanaście! Inwentarz rzeczy po jej zgonie datowany jest z 1787 r.⁷⁸ a późniejsze inne zapisy określają zmarłą jako bezdzietną⁷⁹. Ponieważ jednak Franciszek Ksawery Zboiński pozostawił dwie córki i syna⁸⁰, należy przyjąć, że z innej żony. Losy Ksawery jawią się w tym świetle dosyć smutno: matka jej zmarła, gdy córka miała jeden rok, ojciec zmarł 7 lat później. Opiekę nad dzieckiem objął bezdzietny stryj Franciszek, który (według literatury) starał się ten obowiązek wypełnić jak najlepiej. Czyżby w tym celu wydał 12-letnie dziecko za mąż i czy śmierć 14-letniej żony Zboińskiego nie była jednak pośrednio wynikiem jej niedojrzałości?

Cała sprawa wydaje się trudna do przyjęcia. W świetle obowiązującego prawa kanonicznego dolny wiek zdolności małżeńskiej wynosił 14 lat. Odstępstwa od tej reguły wymagały w zasadzie dyspensy papieskiej. W tym konkretnym przypadku są dwie możliwości (nie udało się autorowi, jak dotąd, dotrzeć do metryki ślubu): albo została udzielona dyspensa, albo małżeństwo nie było legalne. W każdym przypadku była to sytuacja wyjątkowa. Można oczywiście snuć przypuszczenia, że Ksawera, córka Józefa, urodziła się wcześniej (z innej matki albo z Heleny, ale jako jej dziecko przedślubne) i została "podstawiona" jako córka Heleny, np. w chwili zgonu jej prawdziwego ślubnego dziecka z 1771 r. ale choćby ze względu na wysokie koligacje obu rodów takie kręctwa raczej nie wydają się prawdopodobne.

W 1785 roku (roku swej śmierci) Ksawera Zboińska "darowuje Karolinie c. zm. Jana Małachowskiej, kanclerza koronnego i zm. Izabelli Humięckiej, żonie Wojciecha Grabieńskiego (...) dobra (...) w powiecie opoczyńskim⁸¹". Owa Karolina jest rodzoną ciotką Ksawery (siostrą Heleny z Małachowskich) i z jej to córką, Jo-

anną Grabieńską⁸² h. Pomian, ożeni się po śmierci Ksawery Podoskiej jej mąż Franciszek Ksawery Zboiński. Potomstwo hrabiego Franciszka K. Zboińskiego pochodzi więc z tego drugiego małżeństwa⁸³.

Księgi metrykalne czasem podają informacje sprzeczne. Przykładem jest osoba Jakuba Rokitnickiego, który według własnego aktu zgonu zmarł w dniu 1 VII 1688 r. a który występuje w 7 tygodni później, pod datą 20 VII 1688 r., w charakterze chrestnego. Można domniemywać, że skoro jego pogrzeb w Skępem odbył się 16 I 1689 r. a wpis o zgonie został dokonany wstecznie, została mylnie wpisana data zgonu, która nastąpić by musiała po dniu 20 VIII 1688 r. Nie ustrzegli się także błędów wydawcy "Urzędników kujawskich i dobrzyńskich"⁸⁴, podając przy Jakubie Stanisławie Rokitnickim, chorążym dobrzyńskim etc. datę końcową jego urzędu 1690 r., podczas, gdy zmarł on dwa lata wcześniej. Podobnie dla jego syna Jana Stanisława, także chorążego dobrzyńskiego, datą końcową sprawowania urzędu jest rok 1690, podczas gdy zmarł on w roku 1689⁸⁵.

Wreszcie uwaga bibliograficzna dotycząca wielokroć przywoływanego w biogramach Podoskich w "Polskim Słowniku Biograficznym" opracowania pt. Dembowski B., Rodowód i dzieje rodziny Podoskich, w posiadaniu Marty Podoskiej Koch w Warszawie. Otóż według aktualnego świadectwa członków tej rodziny autorem wyżej wymienionego opracowania jest zupełnie inna osoba, mianowicie Kajetan Dąbski, członek Polskiego Towarzystwa Heraldycznego, który w latach trzydziestych XX w. wykonał tę pracę na zlecenie nieżyjącego już obecnie Romana Podoskiego, ojca p. Marty Podoskiej Koch.

Zakończyć te rozważania można wnioskiem praktycznym: ponieważ częściowe zaledwie zbadanie jednej tylko rodziny osób publicznych z wieku XVIII uwidoczniło zastanawiająco dużą ilość sprzeczności, błędów i opuszczeń w literaturze historycznej, nie należy do tych opracowań podchodzić cokolwiek bezkrytycznie, gdyż raz zagnieżdżony błąd jest trudny do wykorzenia.

PRZYPISY:

¹ Wieś Podosie (obecnie Nowy i Stary Podos) w parafii Płoniawy, k. Makowa Mazowieckiego.

² Zob. Mirosław Krajewski, *Słownik biograficzny Ziemi Dobrzyńskiej*. Lipno 1992 [dalej: Słownik...], choć Piotr Gałkowski [w:] *Ziemiaństwo Ziemi Dobrzyńskiej XIX i XX wieku*. Rypin 1997 (dalej: *Ziemiaństwo...*) poddaje tę wiadomość w wątpliwość.

³ W tych latach występuje on w księgach metrykalnych parafii Rypin (zob.: Piotr Mysłakowski, *Materiały genealogiczne szlachty parafii Rypin 1675-1808 r.* (przyg. do druku), [dalej: *Materiały...*] oraz "PSB" Zofia Zielińska, *Podoski Mikołaj*, t. XXVII, z. 1, s. 176-179.

⁴ Zofia Zielińska, *Walka "Familii" o reformę Rzeczypospolitej 1743-1752*. Warszawa 1983 oraz "PSB", *Podoski Mikołaj*.., op. cit.

⁵ Podział spadku: AGAD Księgi bobrownickie grodzkie wieczyste nr 26 k. 283v z 1763 r.: obłata aktu podziałowego z ksiąg warszawskich z 19 XI 1762 r.

⁶ Kajetan Dąbski, *Rodowód i dzieje rodziny Junosza Podoskich*, mps, ok. 1930 r.

⁷ W księgach sądowych i metrykalnych Mikołaj i jego synowie piszą się zwykle "comes in Podosie". Według K. Dąbskiego August II nadał saski tytuł hrabiego Andrzejowi Podoskiemu, ojcu Mikołaja, co miałoby legitymizować używanie tytułu hrabiowskiego. Jednak Szymon Konarski, [w:] *O heraldyce i heraldycznym snobizmie*. Paryż 1967, s. 44, cytując Leona Białkowskiego, *Prawdziwe i fałszywe tradycje*. Lublin 1936, kwestionuje prawo Podoskich do używania tego tytułu. Rzeczywiście, w 1820 r. Podoscy składają wniosek do władz Królestwa o zatwierdzenie tytułu, co jednak zostaje oddalone z powodu niekompletności dowodów (AGAD Ogólne Zebranie Warsz. Departamentów Urzędującego Senatu, t. 7, s. 116 i t. 9, s. 468). Według K. Dąbskiego, jedynie z powodu niedbalstwa wnioskodawców sprawa ta nie została pomysłnie załatwiona. Wydaje się jednak, że to dopiero synowie wojewody zaczynają stale używać tytułu "hrabia", natomiast wcześniejsze dokumenty łańskie stosują określenie "comes", które tłumaczone na "hrabia" stało się powodem wielkich sporów tytułarnych wśród licznych rodzin polskich.

⁸ *Urzędnicy kujawscy i dobrzyńscy XVII i XVIII w.*, "Bibliografia Kórnicka" 1990 (dalej: *Urzędnicy...*).

⁹ Kazimierz Nieborski, kasztelan sierpecki (zm. 1706 r.). Por. "PSB" *Nieborski Michał...*, t. ?, s. 718 oraz *Urzędnicy...*

¹⁰ Jej istnienie podaje M. Krajewski, *Słownik...*, jednak raczej jest to Agnieszka z Łopacina (Łopacka) vide par. Rypin, zgon str. 130/1681 r.

¹¹ P. Mysłakowski, *Materiały...* - Rypin zgon str. 132v/1688 (AD Płock).

¹² P. Mysłakowski, *Materiały...* - Rypin zgon str. 132v/1689 (AD Płock).

¹³ "PSB", *Podoski Mikołaj* oraz AGAD Księgi płockie grodzkie wieczyste nr 169, s. 473-475.

¹⁴ Księgi ciechanowskie grodzkie wieczyste 1705 r. - według J. Łempickiego.

¹⁵ Według *Słownika...*, s. 283 Mikołaj Podoski dziedzicznie posiadał Rusinowo, zaś Okalewo wziął w posagu żony. W rzeczywistości to Marianna Rokitnicka dziedziczyła zarówno Rusinowo jak i dobra okalewskie po swym ojcu Janie Rokitnickim. Dobra okalewskie zostały nabyte przez jej dziadka Jakuba Rokitnickiego ok. 1686 roku. Zob. też hasło "Podoscy", [w:] P. Gałkowski, *Ziemiaństwo...*, Co do rodzinnych Bartnik: vide AGAD Księgi ciechanowskie grodzkie perpetuitatis nr 114 k. 109v-111 z 1723 roku.

¹⁶ Według Katalogu zabytków sztuki w Polsce - powiat rypiński. 1971, t. 11 z. 12.

¹⁷ M. Krajewski, *Słownik...*, s. 283.

¹⁸ K. Dąbski, *Rodowód...*; także Andrzej Jan Kanty Ślęczkowski Agnus Podoscianus... Kraków 1767 (panegiryk prymasa Gabriela Podoskiego).

¹⁹ P. Mysłakowski, *Materiały...* - Księgi chrztów parafii Rypin (AD Płock).

²⁰ Wpis jest trudny do jednoznacznego odczytania (Rypin - chrzty str. 74/1723)

²¹ "PSB" W. Szczygielski, *Podoski Józef*, t. XXVII, s. 164.

²² W 1706 r. Teofila Dąbska wdowa po zm. Kazimierzu Nieborskim kasztelanie sierpeckim, starościem dobrzyńskim i rypińskim, przekazuje starostwo dobrzyńskie córce Mariannie Rokitnickiej z mężem Mikołajem Podoskim, cześnikiem ciechanowskim (CiechGrWiecz) - według J. Łempickiego.

²³ W 1733 r. Mikołaj Podoski kasztelan płocki, starosta dobrzyński i rypiński, odstępuje swego poddanego z Czernic Teresie Kępskiej żonie Matuszewicza starosty steklińskiego, u

kórego poddany obecnie przebywa w Bębnowie (Płoc-GrWież) według J. Łempickiego.

²⁴ Według "PSB" *Podoski Józef* (zob.) objął starostwo w 1732 r., jednakże jeszcze w 1733 r. jako starosta dobrzyński występuje jego ojciec, Mikołaj (vide: przypis 22).

²⁵ "PSB" A. Hniłko, *Bruhl Alojzy Fryderyk*, t. III, s. 13.

²⁶ "PSB" W. Brablecowa, *Dąbski Andrzej* t. V, s. 31.

²⁷ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty str. 84v/1724 (AD Płock).

²⁸ M. Krajewski, *Słownik...*, s. 284 błędnie podaje, że był synem Michała Jana (zamiast Mikołaja Jana).

²⁹ M. Krajewski, *Słownik...*, s. 282 mylnie opisuje potomków Michała: Franciszek ur. 4 III 1764 r. [ma być Franciszek Dydak ur. 4 III 1767 r.), córki: Joanna Franciszka (ma być Joanna Franciszka Ksawera) i Elżbieta Kazimiera ur. 23 XI 1773 r. (ma być Elżbieta Katarzyna Cecylia). Ta ostatnia zmarła 3 XII 1773 r., więc nie mogła poślubić w 1788 r. "szambelana królewskiego Jana Proskury". Według K. Dąbskiego, *Rodowód...* żona Jana Proskury Szuszczańskiego, szambelana JKM, była Józefa, kolejna córka Michała.

³⁰ Zob. przypis 5.

³¹ M. Krajewski, *Słownik...*, s. 281 podaje, że Michał dziedziczył dobra okalewskie, które sprzedał w 1789 r. Mikołajowi Chelmickiemu, zaś na s. 284, że w podziale spadku w 1762 r. Tymoteusz otrzymał majątność okalewską, którą sprzedał w 1777 r. Mikołajowi Chelmickiemu. W rzeczywistości w podziale spadku z 1763 r. (vide przyp. 29) Okalewo przypadło Tymoteuszowi, ten jednak darowuje je swemu bratu Michałowi w 1765 r. [Bobr. gr. wiecz. według J. Łempickiego]. W spadku Michał Podoski otrzymał m.in. Rusinowo.

³² J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy*. Poznań 1892 t. V, s. 70-96.

³³ A. Ślęczkowski, op. cit.

³⁴ "PSB" E. Rostworowski, *Podoski Gabriel*, t. XXVII, s. 149 oraz M. Krajewski, *Słownik...*

³⁵ *Podręczna encyklopedia kościelna*. Warszawa 1913, s. 256-258, Z. Szostkiewicz, *Katalog biskupów obrządku facyńskiego*. Rzym 1954.

³⁶ Arch. Diec. Płock, Księgi chrztów parafii Szeńsk, k. 70.

³⁷ Indeks zgonów parafii Szeńsk podaje datę jego zgonu 11 VIII 1761 r. zaś sam akt - 25 VIII 1761 r.

³⁸ K. Dąbski, *Rodowód...*, s. 18 oraz wypisy J. Łempickiego.

³⁹ AGAD Księgi płockie grodzkie wieczyste z 1752 r. - według J. Łempickiego.

⁴⁰ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty m.in. str. 151v/1768 (AD Płock).

⁴¹ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty m.in. str. 100/1760 (AD Płock).

⁴² K. Dąbski, *Rodowód...*, s. 105 cytuje Księgi winnicke grodzkie z 1775 r., gdzie Franciszek P. zapisuje swym synom, w tym Janowi chorążemu wojsk koronnych, sumę 10.000 złp u Józefa P. wojewody płockiego. Tenże Jan występuje też w 1788 r. jako chorąży kawalerii narodowej.

⁴³ AGAD Księgi bobr. grodzkie wieczyste nr 40 k. 12-15v oraz k. 61v-62.

⁴⁴ Według "PSB" K. Piwarski, *Zygmunt Dąbski* t. V, s. 39, zmarł w 1704 r., co wydaje się niemożliwe wobec jego występowania w dniu 15 II 1706 w Rusinowie w charakterze chrzestnego. Uruski podaje datę zgonu 1706 r.

⁴⁵ W dawniejszym brzmieniu: "sieprskiego".

⁴⁶ Chodzi o Kazimierza Nieborskiego, o którym "PSB" (w haśle Nieborski Michał t. ?, s. 718) podaje, że miał drugą żonę Zofię Jemielską, podczas gdy ostatnią jego żoną była Bogumiła/Teofila z Dąbskich ¹⁰ "voto Rokitnicka (chyba, że miał więcej, niż dwie żony). Kazimierz Nieborski prawdopodobnie

zmarł po 15 II 1706 r., gdyż wówczas Bogumiła występuje jeszcze jako żona, nie wdowa. Zob. P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty str. 51v/1706 (AD Płock).

⁴⁷ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty str. 74/1723 (AD Płock).

⁴⁸ A. Ślęczkowski, op. cit.

⁴⁹ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin chrzty str. 82/1727 (AD Płock).

⁵⁰ AGAD Płockie grodzkie wieczyste 1763 r. według J. Łempickiego.

⁵¹ AGAD Płockie grodzkie wieczyste 1782 r. według J. Łempickiego.

⁵² Akta spadkowe po Gabrieli Podoskim z 1780 r. (bez sygnatur) w Archiwum Archidiecezji Warszawskiej. Anna figuruje w spisie wierzycieli prymasa.

⁵³ Pod wezwaniem św. Anny. Zbudowana w XVI w. została zniszczona przez wojska napoleońskie w 1807 r. i nie została już odbudowana. Zob. Jerzy L. Tyc, *Rzymskokatolicka parafia św. Trójcy w Rypinie w latach niewoli narodowej 1793-1818*. Rypin-East Brunswick 1991.

⁵⁴ K. Niesiecki, *Herbarz polski*. Lipsk 1841, t. VII, s. 350.

⁵⁵ Mikołaj Malinowski, *Żywoity arcybiskupów gnieźnieńskich*. Wilno 1860, t. V, s. 119-159.

⁵⁶ K. Dąbski, *Rodowód...* za A. Ślęczkowskim, *Agnus Podoscianus*.

⁵⁷ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin śluby str. 125v/1733 (AD Płock).

⁵⁸ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin śluby str. 125v/1734 (AD Płock).

⁵⁹ A. Ślęczkowski prawidłowo podaje dane jej męża, Adama a Canden Trzczińskiego.

⁶⁰ W rzeczywistości Salomea była córką Jana Podoskiego i Kunegundy Błędowskiej (linia Stanisława P.) i żoną [Adama] Pieniżka, szambelana JKM. Jej pokrewieństwo z Mikołajem jest co najmniej czwartego stopnia. Zob. K. Dąbski, *Rodowód...* s. 105.

⁶¹ P. Mysiakowski, *Materiały...* - Rypin zgonu str. 7v/1752 (AD Płock).

⁶² W 1739 r.: jako "Podoska", od 1748 r. do 1752: jako "panna".

⁶³ A. Ślęczkowski, op. cit.

⁶⁴ AGAD Księgi bobrownickie wyroków sądów ziemskich nr 8-9, k. 186, 209-210.

⁶⁵ "PSB" *Podoski Gabriel*, J. Korytkowski, *Arcybiskupi gnieźnieńscy, prymasowie i metropolici polscy*. Poznań 1892, t. V, s. 70-96; M. Malinowski, *Żywoity arcybiskupów gnieźnieńskich*. Wilno 1860, t. V, s. 119-159 i in. biografie. Inna pisownia jej nazwiska: Ohmchen, popularnie nazywana była współcześnie Emkinia.

⁶⁶ Córka Konstantego Wapowskiego, stolnika koronnego, ¹⁰ v. za Hrehorym Kopciem, generałem wojsk litewskich, ²⁰ v. za Józefem Rosnowskim, chorążym przemyskim, ³⁰ v. za Franciszkiem Załuskim, wojewodą płockim. Ślub z Mikołajem Podoskim w 1737 r., zginęła w 1742 r. (według Słownika..., s. 283).

⁶⁷ "PSB" *Podoski Mikołaj*.

⁶⁸ Skępe-Wymyślin: zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce - powiat lipnowski*, 1969, t. 11, zesz. 9; także *Corpus inscriptionum Poloniae*, t. IV, woj. wrocławskie, ziemia dobrzyńska Włocławek, Toruń 1987.

⁶⁹ Zob. Janusz Tazbir, *Polska na zakręcie dziejów*. Warszawa 1997, s. 127 i nast.

⁷⁰ "PSB" K. Piwarski, *Dąbski Stanisław Kazimierz*, t. V, s. 36: brat Zygmunta D. wojewody brzesko-kujawskiego, biskup płocki, kujawski etc, koronował Augusta II, zm. w 1700 r.

⁷¹ Była córką Adama Dąbskiego, kasztelana słońskiego i Elżbiety Jemielskiej a siostrą przyrodnią biskupa Stanisława

i wojewody brzesko-kujawskiego Zygmunta (zob. K. Dąbbski, *Rodowód...*, s. 22 oraz S. Uruski, *Rodzina. Herbarz polski* t. IV, s. 157, hasło "Dąbbski Adam").

⁷² Zob. Juliusz Chrościcki, *Pompa funebris. Z dziejów kultury staropolskiej*. PWN 1974, s. 52.

⁷³ Według ks. prof. Tadeusza Żebrowskiego z Płocka.

⁷⁴ Aleksandra: ur. 17 V 1741 r. w Końskich; ślub w Końskich 11 IX 1769 r.; zmarła 9 I 1772 r. Zob. A. Brzozowicz, Jan Małachowski - założyciel miasta Końskie Wielkie - genealogia rodu Małachowskich h. Nałęcz. Warszawa 1997 r.

⁷⁵ *Słownik...*, s. 281 podaje datę jej urodzenia 4 IV 1771, zgonu 1785 r.

⁷⁶ Akta procesowe po Gabrielu Podoskim, Archiwum Archidiecezji Warszawskiej.

⁷⁷ Księgi grodzkie wyszogrodzkie z 1783 r.: zapis dożywocia małżonków Ksawerego Zboińskiego i Ksawery Podoskiej (według Jana Łempickiego) oraz Archiwum Archidiecezji Warszawskiej; Akta spadkowe po Gabrielu Podoskim m.in. z 13 IX 1783 (bez sygn.)

⁷⁸ Księgi grodzkie wyszogrodzkie z 1787 r. - według Jana Łempickiego.

⁷⁹ M.in. Księgi grodzkie wyszogrodzkie z 1791 i 1792 r. - według Jana Łempickiego.

⁸⁰ *Słownik...*, s. 389. Natomiast J. Zboiński, *Rodowód Ogończyków Zboińskich...* Warszawa 1977, mps. podaje 2 synów i 4 córki.

⁸¹ AGAD Księgi wyszogrodzkie grodzkie z 1785 r. - według Jana Łempickiego.

⁸² Herbarze podają pisownię "Grabiński" (Niesiecki, Uruski).

⁸³ Jerzy Ignacy Zboiński, *Rodowód Ogończyków Zboińskich...* Warszawa 1977, mps. w posiadaniu rodziny.

⁸⁴ *Urzednicy kujawscy i dobrzyńscy XVII-XVIII w.* Spisy Bibl. Kórnicka 1990.

⁸⁵ P. Mysłakowski, *Materiały...* - Rypin zgonu str. 132v/1688 oraz 132v/1689 (AD Płock).

Tablica potomków Mikołaja Jana Podoskiego i Marianny z Rokitnickich w świetle powyższych wywodów

Mikołaj Jan PODOSKI (1676 - 3.9.1762) & Marianna ROKITNICKA (ok. 1683- 1731/1737)

I Józef Antoni PODOSKI (1700/1710 - 17.1.1779) & Aleksandra Helena Julia MAŁACHOWSKA (19.5.1741 - 9.1.1772)

I Ksawera PODOSKA (7.4.1771 - 1785) & Franciszek Ksawery ZBOIŃSKI

I Anna PODOSKA (przed 1706 -)

I Teofila PODOSKA (15.2.1706 -)

I Katarzyna PODOSKA (przed 1716 -) & Adam TRZCIŃSKI (przed 1713 -)

I Ewa PODOSKA (przed 1718 - 27.6.1752) & Antoni KARSKI (przed 1714 - 1745) rozw.

I Tymoteusz PODOSKI (przed 1727 - 1777) & Anna Wiktoria RUPNIEWSKA (- 1795)

I córki: Aniela, Wiktoria i Rozalia,

I synowie: Leonard, Michał, Onufry, Stanisław, Antoni, Józef

I Franciszek PODOSKI (przed 1719 - 1792)

I Gabriel Jan PODOSKI (17.3.1719 - 3.4.1777)

I Michał Hieronim PODOSKI (po 1720 - po 1779) & Józefa KANIGOWSKA (przed 1749 -)

I Gabriel PODOSKI (przed 1762 - po 1807) & Józefa KARNKOWSKA (przed 1790 - po 1807)

I Wincenty PODOSKI (ok. 4.1806 - 1.2.1807)

I Joanna Franciszka Ksawera PODOSKA (1765 - po 1782)

I Józefa PODOSKA (przed 1766 - po 1782) & Jan Proskura SZUSZCZAŃSKI

I Franciszek Dydak v. Salezy PODOSKI (1767 -)

I Elżbieta Katarzyna Cecylia PODOSKA (23.11.1773 - 3.12.1773)

I Wiktoria PODOSKA (13.3.1723 -)

I Aleksy Cyprian Gabriel Jan PODOSKI (23.4.1724 -) - chyba, że to Gabriel Jan

I Ignacy PODOSKI (przed 1727 - 1761)

I Urszula Konstancja PODOSKA (13.3.1727 - po 1782)